

fakad, az író és társadalma viszonyából, és így a műfaji „különbözőség” semmiképpen nem esztétikai hibája a műnek. A hibák inkább a részletekben vannak, a megokolás nem mindig teljes, az aranyborjú imádása nincs eléggé indokolva, utána Mózes büntetése nem eléggé következetes, egyfelől kegyetlen (a nép, főleg a gyermekek iránt), másfelől elnéző (Abirám és Dátán irányában). A csodás elem is többször szerepel, mint amennyiszer a bibliai tárgy ezt feltétlenül megkívánja: sokkal emberibb volna, ha Abirámot és Dátánt megalkuvásuk reális következményei sújtanák is.

A mű nyelvéről már megállapította az irodalmi kritika, hogy nagyon erőteljes, nagyon költői. A közkeletű felfogás szerint Madáchnak nagyon jól tett Arany kritikája *Az ember tragédiájának* nehezkesebb vagy laposabb sorairól. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a főok itt is abban keresendő, hogy a Mózes-tárgy nagyon szoros kapcsolatban van Madách saját politikai harcával, és a függetlenségért vívott politikai küzdelem pátoszai (1861. március 12-éhez hasonló jelenetek) szólnak meg a dráma szereplőinek ajkán. A drámában foglalt küzdelemnek a valóságos politikai harcra való alapulása lendíti előre a költői dikiót: mikor Mózes a fáraó ellen szólal fel, vagy a megalkuvókat ostromozza, maga Madách, az 1861-es küzdelmek cselekvő részese beszél az ajkán. Ez magyarázza a meglévő stílusbeli egyenetlenségek mellett a különlegesen szép, lendületes részek gyakoriságát.

Madách *Mózesében* a kor íróinak témáját, a nemzeti ellenállást írta meg. A mű érdeme, hogy nemcsak buzdít, hanem a benső ellentétet, a hajthatatlan negyvennyolcasság és a kiegyezésre hajlamos opportunus irány küzdelmét is tükrözteti benne a haladóbb irány szempontjából irányzatosan. A függetlenségi kérdésben határozottan progresszív elveket vall, bizonyos tekintetben eszmeileg határozottabb, mint a kor költői, ha művészileg alattuk marad is (Arany, Tompa).

RUBINYI MÓZES:

MIKSZÁTH MŰVEIHEZ

1906. január elsején Mikszáth Kálmán szerződést kötött kiadóijával, az akkori Révai Testvérek Rt.-gal. Ebben a szerződésben a nagy író örökáron 6000 (hatezer) koronáért eladta mindama műveit, amelyek napilapokban, folyóiratokban megjelentek, de kötetibe az író fel nem vette őket. A szerződés hiteles szövege a következő:

„Alulírott eladom a Révai Testvérek Részvénytársaságnak mindazon lapoknak kiaknázási jogát kézirataim tekintetében, amelyekbe életemen át egészen 1906-ig dolgoztam. Ezek között a legnevezetesebbek a Szegedi Napló 1880-ig, aztán a Pesti Hírlap, Országos Hírlap, az Újság és a Vasárnapi Újság, különösen a Képes Heti Krónika vagy bármely lap és folyóirat ezen időközön belül t. i. a mai napig. Köteleimbe, kivált az első időkben, csak felületesen válogattam be egyetmást, holmi apróságfélleket, melyek azokba beillettek s melyekből sok értékes maradt, amit sajnálnék, ha elveszne s ami írói egyéniségem kiegészítéséhez tartozik, sok ilyet elhagytam, némelyeket kerestem és még nem találtam; úgyszintén temérdek értékes apróság szedhető össze a Pesti Hírlap kötetekre terjedő „Tisztelt Házból” c. rovatából, melyekből csak egy kis ízelítőt adtam ki; elnöki beszédeim, tószjtjaim, országgyűlési apróságok, mindenféle formájú nyilatkozatok, nekrológok, vídám könyvismertetések, színbírálatok egész raja (Szegedi Napló), melyeknek egy részét érdemes megmenteni, s melyek nézetem szerint, mint ahogy akkor, amikor megjelentek, kedvenc csemegéje voltak a közönségnek, most is és később még inkább,

korrajzi beccsel is bírván, megérdemlik a felszínrehozatalt. Mindezen körülírt dolgaimat ezen iratom alapján a Révai Testvérek kiadócégre ruházom át, kik abból annyit összeszednek, amennyit akarnak s mind az övék, ami kötetben másutt meg nem jelent, szóval, amit én otthagytam s amit ők abból felhasználni akarnak.

Mint hogy azonban ez alkalmasint majd csak halálom után történik egy nagy végleges kiadásnál, igen kérem őket, vagy jogutódaikat, hogy az értéktelent, a haszontalant, vagy csak a szöveget szaporítót kegyetlenül hagyják elveszni. Magam teljes életemben igen scrupulosus voltam és lelkiismeretes mind az írásban, de még inkább a kötetben való nyilvánosságra-hozatalban. Ebben tehát járjanak el intencióm szerint.

Mindezekért fizetett nekem a Révai Testvérek kiadó cég 6000 koronát, melyet a mai napon hiánytalanul megkaptam — örökáron.

Kelt Budapest, 1906. január 1.

Mikszáth Kálmán s. k.

U. i. Amennyiben életemben akarna a kiadó ezekből kiadni gyűjteményt, ez csak olyan darabokból lehetne, melyeket én láttam és amelyekbe beleegyeztem.

Mikszáth Kálmán s. k.“

Ez a szerződés két szempontból érdekel bennünket. Érdekel, mint jellemző kor-dokumentum és érdekel mint az író egészséges önkritikájának megnyilvánulása.

Mikszáth tehát 6000 (hatezer) koronát kapott oeuvre-jének azért a jelentős részéért, amelyből halála után 19 kötetet lehetett kiadni, de maga az az anyag, amelyből e 19 kötetet válogattuk össze a költőnek részben személyesen, részben e szerződésben kifejezett utasításai szerint, legalább ötször annyi, mint az a 19 kötet. Így ez a szerződés példa arra, hogy abban a korban a dolgozók kizsákmányolása mennyire általános, mennyire kivétel nélkül való volt. Ha alkalmom adódott, a tőke még olyan író is kizsákmányolt, amilyen Mikszáth volt, aki pedig a legnagyobb üzlet jelentette számára — kizsákmányolás nélkül is.

És rendkívüli önismeretet jelent a szerződésnek az a része, amely az író lelkiismeretes önkritikáját tárja elénk. Mikszáth mindig nagy gonddal dolgozott és kötetibe csak abszolút jó dolgait vette fel. De önkritikája már akkor jelentkezett, amikor közleményeit megírta. A cikkei alá jegyzett szerzői jelzések már pontosan értékelték műveit. A legjelentősebbek alá odaírta teljes nevét. A másodfokúakat már nevének betűivel jegyezte. (M—th K—n, M. K., M—th stb.) Eppen így legjobb szatirikus műveit *Scarron* álnévvel jegyezte. A kevésbé jelentőseket e tárgykörből ez álnév különféle rövidítéseiivel (S—n, S., —n stb.). Ezekon kívül az álnevek, jegyzések egész légiója jelzi azt, ha valamely művét nem tartotta élvonalbelinek. Valóban e művekkel foglalkozva aránylag kevés olyat találtunk, aminek értékelése az időket is ki nem állotta. Maga Mikszáth nem is sejtette, mi mindent adott oda a fillérekért. Az író szigorú önkritikáját használta ki az erkölcstelen üzletszerzés. Mint egy Krózus, úgy szórta szét elméje kincseit a lapokba, folyóiratokba. Teljes regények, a Jó palócok részben családi okból kimaradt darabjai, egy egész Dekameron (100 elbeszélés), tanulmányok, szatírák, jellemrajzok tömegei kerültek elő abból az anyagból, amelyre vonatkozólag Mikszáth azt a szerződést megkötötte.

De rendkívüli a jelentősége az anyag ama részének is, amelyet sem a Jubileumi kiadás 32 kötetébe, sem az író halála után sajtó alá rendezett 19 posztumusz-kötetbe nem vettünk fel. Fontos volt tehát e könyvekben kiadatlanul maradt művek lehető teljes bibliográfiájának összeállítása is. Ezt tettük közzé a Jubileumi kiadás utolsó, 51. kötetében megjelent Mikszáth-életrajzhoz csatolt *Bibliográfiában* (1917), amelyben összeállítottuk az írónak ama cikkeit, közleményeit, amelyek az egész 51 kötetes kiadásból kimaradtak. Gyakor-

lati célok mellett így megközelítettük a teljes kiadás ideálját, hiszen mégis együvé került, részben legalább cím szerint, minden, amit Mikszáth életében megalkotott.

Az évek folyamán azonban rájöttünk arra, hogy főleg könyvtáraink hírlap- és folyóirat-köteteinek sok hiányossága miatt (lelkiismeretlen csonkítók sok cikket egyszerűen kivágtak a kötetekből) a Bibliográfia nem teljes. Ezért időről-időre ugyanazon köteteket más-más könyvtárak és egyéb gyűjtemények példányai szerint revideáltuk. Egy-két cikkről megállapítottuk, hogy azoknál Mikszáth szerzősége legalább is kétes. Ezeket a Bibliográfiából törlendőknek jelezzük. Ilyen pl. egy *ifj. Mikszáth Kálmán* aláírású cikk 1885-ből. Viszont minden kétséget kizáróan megállapítottuk egy *ifj. Kürthy György* aláírású cikkről, hogy az Mikszáth Kálmán alkotása (az aláírás baráti tréfa megnyilvánulása) s így a Bibliográfiába felveendő. Így összegyűjtött bibliográfiai anyagunk egy részét (1885-ig bezárólag) ezúttal közöljük:

1. A kedves Gaillard apó. „Eredeti elbeszélés“ Ország-Világ, 1871. a 21. számtól, 22., 23. számok.
2. Thiers-ről. Budapesti Napilap, 1877. szeptember 7.
3. Egy közönséges kínai történet. Budapesti Napilap, 1877. október 28.
4. Az utolsó név. Szegedi Napló. 1878. november 1.
5. Kossuth megint szólt. Szegedi Napló, 1878. november 4.
6. Láttam a feleségemet. Szegedi Napló, 1878. november 14.
7. Szeged, március 9. (Vezércikk.) Szegedi Napló, 1879. március 6.
8. A válúton. Szegedi Napló, 1879. március 8.
9. A Marcsám c. elbeszélés. Szegedi Napló, 1879. július 27.
10. Színház. Szegedi Napló, 1880. február 20. (Ennek egy része kiadva a Hátrahagyott Iratok Tudós Írások c. kötetében a 68–69. lapon, az 1901-i Almanach-előszóban.)
11. Egy jelenet a vész napjaiból. Szegedi Napló, 1880. 208. szám.
12. Csarnok. Az ingyenjegyek. Szegedi Napló, 1880. 267. szám.
13. Kormánybiztos és tábornok. Pesti Hírlap, 1881. május 29.
14. Választási apróságok. Pesti Hírlap, 1881. 174. szám.
15. Vándoroljatok ki. Pesti Hírlap, 1881. június 1.
16. A közbizalom. Leleplezések. Pesti Hírlap, 1881. június 27.
17. Voksvadászat. Pesti Hírlap, 1881. július 10. (Rajz a rajzhoz a 2. számú mellékleten, Kiscsoltóy Károly aláírással.)
18. A fogadott rab. (A mosonmegyei levéltárból. Pesti Hírlap, 1881. július 19. [a mellékleten].)
19. A tisztelgés. Rajz a rajzhoz. Pesti Hírlap, 1881. július 24. (Melléklet; Hogard képéhez szöveg, Kiscsoltóy Károly aláírással.)
20. A népszínmű kérdése. Pesti Hírlap, 1881. július 27.
21. Molnár Aladár. Pesti Hírlap, 1881. aug. 19. (Nekrológ.)
22. A picike királykisasszony. Pesti Hírlap, 1881. aug. 20.
23. Gergelyék története. Pesti Hírlap, 1881. szept. 6. (Ugyanezt másformában megírta a Szegedi Napló, 1880. 171. számában. Ez az utóbbi szöveg jelent meg a Szeged könyve 38 : 116–121. lapjain.)
24. Hol vannak a miniszterek? (L. Bibliográfia, 115. lap.) Ugyanez megjelent a Pesti Hírlapban is 1881. július 29.
25. 1882-ben a Szegedi Naplónak fővárosi leveleket ír *Pluvius*. Ez álneven sokat írt Mikszáth. (L. A saját ábrázatomról c. kötet bevezetését s ehhez a pótlásokat az Irodalomtörténetben.) De ezeket a fővárosi leveleket *nem* Mikszáth írta. L. pl. az 1882. márc. 25-iki levelet a Szegedi Naplóban, amely részletesen foglalkozik magával Mikszáth-tal.
26. Olyan nyilatkozatforma, de mégsem az. Szegedi Napló, 1882. jan. 10.
27. Nemes vér. Pesti Hírlap, 1882. május 12.
28. Mit mond a barát? Pesti Hírlap, 1882. július 25. (Melléklet.)

29. Petőfi Sándor. Pesti Hirlap, 1882. okt. 15.
 30. Poharak és könyvek. Pesti Hirlap, 1882. okt. 17.
 31. A Tiszáék ezüstneműi. Pesti Hirlap, 1882. dec. 6. (Ehhez l. még a Pesti Hirlap 1882. dec. 14-iki számában Mikszáth nyilatkozatát.)
 32. Kis Álmós. A Remény c. győri árvízlapban. (L. Pesti Hirlap, 1883. II. 8.)
 33. A jó öreg Raksányi. Pesti Hirlap, 1883. ápr. 3.
 34. Nyiregyházi apróságok. Pesti Hirlap, 1883. június 29. (Ennek egy része kiadva a Hátrahagyott Iratok Anekdótái közt. E cikknek egy más része Az apró füvek is, amelyet a nagy író felvett a Jubileumi Kiadásba, 29. kötet, 125. lap.)
 35. Tisza Kálmán a kávéházban. Pesti Hirlap, 1883. szept. 1.
 36. Az illoyális alattvalók. Pesti Hirlap, 1883. december 25.
 37. Veres-Beniczký: Helén. Hölgyek Naptára, 1884. (Lásd Jubileumi Kiadás 44: 173—176. Veres Pálné rövid jellemzése megjelent továbbá a Veres Pálné Beniczky Helén élete és működése c. díszműben az 587—589. lapokon.)
 38. Az ú. n. „Hazai statisztika“. Pesti Hirlap, 1884. szept. 2.1
 39. A demokrácia a szabadelvű klubban. Pesti Hirlap, 1884. 61. szám.
 40. Urak és cigányok. Pesti Hirlap, 1884 105. szám.
 41. A mi kis Morzsánk. Megjelent a Magyar Ifjúság c. folyóiratban a 2. számtól kezdve. E folyóiratnak Mikszáth „főmunkatársa“ volt. Itt jelent meg először A két koldusdiák is.
 42. Andrásy Gyula és az adomája. Pesti Hirlap, 1885. márc. 20.
 43. Az „ügyes keresztkérdés“. Pesti Hirlap, 1885. ápr. 30.
 44. Ebers könyve. Pesti Hirlap, 1885. június 10.
- Törlendők a Bibliográfiából a következő közlemények:
 1884: Czirok Mátyás és Szomorú Miska. (Bibliográfia, 119. lap.)
 1885: A magyar Faust. (Bibliográfia, 120. lap.)
- A Bibliográfia 1882-iki anyagában *A székely bútorokról* c. közlemény helyes címe: *A magyar szoba*. Ennek névaláírása: *Kürthy György*. Ezt a cikket azonban egészen bizonyosan Mikszáth írta. E cikk története a következő: Kürti Emil író Mikszáthnak jóbarátja volt. Mikor Kürtinek György fia született, Mikszáth tréfásan az újszülött nevét írta cikke alá. Hogy ez így van, Kürti Emilen kívül megerősítették Schmittely és Légrády szerkesztők is, valamint magának a cikknek stílusa, nyelve. Midőn viszont Mikszáth Kálmánnak Kálmán László nevű fia született, Kürti visszaadta a kedves kölcsönt barátjának és egy cikkének ezt írta alája: ifj. Mikszáth Kálmán. Ez a cikk a Pesti Hirlapban, 1885. május 27-én jelent meg és címe: Ez már mégis sok tőlünk. Csevegés a kiállításról. Írta: Ifj. Mikszáth Kálmán. Ezt tehát nem Mikszáth írta.